

Рецензия
за дисертационния труд
на
Лора Стоянова Динкова

на тема „Граници на човешкото в българската поезия
от 20-те до 60-те години на XX век“
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление 2.1. Филология
(Българска литература – Българска литература от Освобождението до наши дни)
от доц. д-р Бойко Пенчев Пенчев,
член на научното жури

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по българска литература към Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 22.10.2019 г.

Дисертационният труд се състои от увод, пет глави, заключение и библиография. Общият му обем е 255 страници, от които 12 библиография.

В увода е очертана мотивационната рамка на работата – защо тези автори, защо този период? Лора Динкова подчертава, че не избира за обект на изследване период или група автори, предзададени от литературната история като направление или поколение. Подборът е неин и той отразява едно силно лично отношение към поезията на Александър Геров, Фурнаджиев, Разцветников, Вутимски и Далчев. Именно това са основните автори, избрани като представитени за „българската поезия от 20-те до 60-те години на XX в.“. Разбира се, в очертания период има и много други значими автори, а особено що се отнася до периода след 1944 г., съсредоточаването върху Александър Геров е на пръв поглед екстравагантно. На практика дисертационният труд работи с литературния контекст на междувоенния период, а разширяването към 50-те и 60-те е направено именно заради Геров.

Кое все пак обединява авторите, предмет на анализ в работата? Това са автори със силно изявена екзистенциална проблематика, която не може или не бива да бъде вписвана в дадена културно-историческа или идеологическа парадигма. Работата

формулира своята цел така: „Централен акцент на това изследване е опитът да бъдат открити онези примери от българската поезия след символизма, които я поставят встрани от детерминираната обвързаност „личност-колектив“. Целта на избрания подход е да не се четат конкретни автори и произведения през съобразяването и ориентирането им единствено спрямо техния културен и литературен контекст, а да бъдат положени в парадигмите на постисторическото (а понякога и постструктуралистско) философстване.“ (с.10) В същото време обаче избраните автори могат да обединени и по линия на това, че тяхната поезия е вече твърде далеч от предвоенния проект за трансцендиращ социума лирически аз, бил той монументално-героичен или меланхолично-вглъбен, но ясно разграничен от социалното и природното. С избора на точно тези поети дисертационният труд очертава един донякъде „алтернативен канон“ в междувоенната литература, който можем да наречем „следвоенен пост-индивидуализъм“.

Въпреки че работата заявява своето желание да извади поетическите текстове на тези автори от историческия им контекст, тя все пак започва с преглед на промененото светоусещане, израз на духовната криза след Първата световна война. Всъщност изследването не се отдръпва от историята, а търси онези исторически точки на криза и обрат, които разкриват нови перспективи в осмислянето на човека от литературата и философията. Тези интуиции ръководят не само подбора и анализа на литературния материал, но и избора на теоретична решетка в работата. Това е теоретизиране *ad hoc*, при което „въвеждащите теоретични модели не предхождат, а изхождат от съответния проблем и набора от литературнокритически рецепции“ (с.25).

При опита си за по-цялостно артикулиране на теоретичните и концептуални залози на работата, дисертантът стига до термина „постхуманизъм“, като го мотивира с паралела между усъмняването в хуманистичния проект след Първата световна война и влиянието на „невъобразимостта и немислимостта на Аушвиц“ върху философията на автори като Адорно, Левинас и Лиотар. Намерено е пресичане между философските проблематизации на постструктурализма и привлечения за интерпретация литературен материал. „Водещата интуиция в поезията на интересуващите ни автори е, че човекът вече не може да бъде нито даденост, нито оптимистичен проект за себеосъществяване. Сложните артикулации на границата са израз на това тревожно прозрение.“ (с.44)

Първата глава на работата е озаглавена „Как се *теоретизира* човешкото?“ и представя опит за теоретично обосноваване на избраната изследователска перспектива. Във фокуса на вниманието е понятието „граница“, сближавано обикновено с темите за

лудостта и най-вече за смъртта. От една страна дисертантът дава заявка за подход, аналогичен на предложения от Фуко анализ на Разума като продукт от изключването на Лудостта в началото на модерната епоха. По аналогичен начин работата мисли човешкото чрез границата му с нечовешкото, обозначаващо през фигурите на лудостта и смъртта. Границата, най-общо в тази мисловна перспектива, е мястото, в което Аза се среща с онова, което е не-Аз. Важната хипотеза, върху която е построена дисертацията, е, че при литературните и философски артикулации на тази граница тя се оказва подвижна, мести се в сложна конфигурираност с променящия се социален опит и философски парадигми. Интерпретативните алгоритми на работата са задължени на пост-структуралистката философия, макар че у автори като Дерида и Левинас дисертантът търси не толкова интерпретативен инструмент, колкото потвърждение за собствените интуиции, породени от срещата с литературния текст.

Както можем да очакваме, най-важната граница, около която е съсредоточена и теоретичната глава, и интерпретативната част на работата, е смъртта. Дисертационният труд показва как в поезията след Европейската война се артикулира усещането, че войната отнема съкровеността на смъртта, деперсонализира я, лишава я от статута ѝ на лично свръх-събитие. Продуктивно хрумване е разграничението смърт – смъртност. „Смъртта дава възможност на човешкото да бъде подвижно и в някаква степен съизмеримо с божественото – то не се съизмерва с обичайното определение за мимолетност (каквото е смъртността, например), започва да изгражда въображаеми алтернативи за вечност, каквито примери ще открием в лириката на Александър Геров“.

(с.22)

Втора по ред и първа като фокусиране върху конкретни автори и произведения, е главата „Аспекти на лудостта (в лирическите произведения на Асен Разцветников и Никола Фурнаджиев)“. Ясна е логиката в това именно „лудостта“ да се избере като първата „граница“, предмет на изследване, доколкото Фуко е един от вдъхновителите на дисертационния труд с неговото изследване на отношенията между Разума и Лудостта. Лора Динкова обаче умело превежда на литературоведски език философските спекулации около разума. Главата е разделена на подглави, които визират отделни теми и мотиви, показващи различното конструиране на връзките между нормалност и лудост в поезията на двамата автори. Лудостта е разгледана като фигуративен опит за справяне с травматичната памет, съответно опозицията „разум – лудост“ се оказва изоморфна на опозицията „памет – забравя“. „И в лириката на Асен Разцветников, и в поетичните произведения на Никола Фурнаджиев употребите на

лудостта се оказват опит да бъде преодоляна травмата от миналото чрез поставянето на времето в определена рамка, от която човешкото би могло да започва отново и отново, като по този начин злото бива заличено и забравено“ (с.48). Дисертацията изследва палитрата от фигуративни проекции, в които се разгръща едно ново моделиране на личната и общностна идентичност. Ключова в поезията на Разцветников например е визията за смъртта като утопично свръх-ощуване, финално единение в което идеологическата утопия и екзистенциалното прекрачване в „ничията земя“ между природно и човешко се сливат. „Лудостта“ при „септемврийските“ поети е разгледана именно като означение на тази нова, парадоксална единеност със света и хората.

Трябва да се отбележи, че дисертационният труд има особена композиционна структура – главите са ориентирани спрямо даден автор, но това не е последователно прокарано (Разцветников е разглеждан и във втора глава с оглед на лудостта, и в трета глава, посветена на двойничеството), от друга страна и тематичното фокусиране е противоречиво, доколкото например темата за смъртта е разглеждана и във втора, и в трета глава, а в четвърта е централната призма, през която се тълкува поезията на Далчев. Обяснението за това е в от една страна силната персоналистична обвързаност на анализа (дисертантът очевидно реконструира определен тип авторска чувствителност и мислене), а от друга в очевидната невъзможност да се игнорира присъствието на едни и същи теми и фигуративни комплекси в различни автори. Като цяло този подход е сработил успешно. Продуктивно изглежда обединяването на Разцветников и Фурнаджиев във втора глава, където методологическият патос е освобождаването на двамата поети от етикета „септемврийска литература“ и въобще от подчиняването им на социално-историческия контекст. В тази посока българското литературознание вече е свършило доста работа и дисертантът коректно се позовава върху трудовете на своите предшественици. В трета глава е разгледан вече „късният“ Разцветников през темата за двойничеството, като той е съположен до Александър Вутимски. Като цяло бих отбелязал като един от най-големите приноси на работата интерпретацията на корпуса от лирически текстове на Асен Разцветников. За съжаление, дисертантът не е имал възможност да се запознае с междуременно появилите се през 2019 г. сборник „Асен Разцветников. 120 години от рождението на поета. Нови изследвания“, а „сверяването“ на наблюденията с тези на авторите от сборника би било много продуктивно.

Трета глава е озаглавена „Двойници и скитници – Азът и Другият в поезията на Асен Разцветников и Александър Вутимски“. В нея основно се проблематизира

раздвоението в идентичността на Аза. Всъщност „двойничеството“ е фикционална обективация на границата вътре в Аза, която става видима чрез парадоксалната фигура на двойника. И тук има множество проникновени наблюдения, но някои от интерпретативните перспективи биха могли да бъдат разширени и задълбочени, например съпоставката между „Балади за нищите“ на Разцветников и цикъла „De profundis“ на Вутимски.

Четвърта глава („Облици на смъртта в поезията на Атанас Далчев“) и последната, пета глава на работата („Предела на съзнанието в лириката на Александър Геров“) са относително монолитни, съсредоточени върху един автор и тема. В главата за Далчев е внимателно разгледано фигуративното представяне на смъртта – онова специфично „чезнене“, което е обвързано с Далчевата визия за времето, природата и вещта. Лора Динкова е намерила свой ъгъл, от който да интерпретира рдващото се на изключително силно критическо внимание Далчево творчество.

Последната глава на пръв поглед излиза от проблемното поле, очертано от заглавието на работата, доколкото се занимава предимно с текстове, написани от Геров след 1944 г. Личи си, че Лора Динкова има силна персонална ангажираност с философските прозрения на Геров. Изглежда сякаш цялата работа е замислена като изследване на въпросите, на които според нея Геров е дал отговор. Все пак прави силно впечатление изявеното в изследването разминаване между стиховете на Геров и споделеното в неговия дневник; дневникът сякаш представлява песимистична корекция на позитивното утвърждаване на смъртта като „предстоящо състояние на опиянение и радост“ (с.217). С разкриването и на тези две лица на творческата личност на Александър Геров работата прави много важна крачка в уясняването на неговото наследство.

В дисертационния труд е последователно използван един интерпретативен алгоритъм, който се основа върху проследяването на определени мотиви в различни произведения и успоредяването им с тези и наблюдения на представители на пост-структуралистката философия. Теоретичната канава зад тълкуванията на дисертанта не е еднородна, но това не е и търсено от работата. Скрытата „програма“ на дисертацията е да разгледа поетическите текстове на разглежданите поети като серия от проблематизации, аналогични на проблематизирането на традиционната рационалистична мисъл от автори като Левинас, Лиотар, Дериде. Подобен подход изглежда уязвим във време, когато от литературознанието обикновено се изисква да осигурява „превод“ между литература и социално-идеологически контекст. Лора

Динкова обаче е поела този риск, вероятно водена от вътрешното убеждение, че литературния текст артикулира опит за крайните въпроси на съществуването, който не може да бъде лесно „преведен“ в друг тип дискурс.

Въпреки че работата декларира, че не търси реконструкцията на историческия и културен контекст на творбите, тя показва добра осведоменост за културното самосъзнание на епохата, засвидетелствано в текстовете на Иван Мешеков, Любомир Русев, Константин Петканов, Стефан Консулов и много други. Изключително впечатляваща е добросъвестността, с която Лора Динкова е издирила всички критически метатекстове, посветени на интересуващите я поети. В резултат на това имаме един ясно заявен собствен поглед, информиран за интерпретативните натрупвания, които го предшестват. (На места дисертантът би трябвало да прояви една по-силна критичност към цитираните интерпретации и възможността да бъдат вписани в тълкувателния модел на дисертацията.) Езикът на дисертационния труд е добре балансиран между яснотата и търсенето на интонационни усилвания чрез нестандартен подбор на лексика. Най-голямото качество на текста е умението за херменевтично „влизане“ в интерпретирания текст. Малко по-проблематично е „излизането“ от текста, когато се очаква интерпретацията трябва да бъде вградена в някаква обрамчваща логическа структура. Заключениеята в края на дисертационния труд биха могли да бъдат по-прецизно изведени, тъй като в настоящия си вид не предават съвсем пълноценно научните достойнства на работата.

Приложеният автореферат адекватно представя съдържанието на работата и коректно посочва приносите на дисертационния труд и публикациите (5 на брой) на дисертанта по темата.

Предложеният дисертационен труд съответства на изискванията на закона и на академичните стандарти. Убедено предлагам на базата на предложения текст да бъде присъдена на Лора Динкова научната и образователна степен «доктор».

София

4.02.2020 г.

Доц. д-р Бойко Пенчев Пенчев